

Heraldické památky

kostela Panny Marie pod řetězem
Českého velkopřevorství
Maltézských rytířů v Praze

FRANTIŠEK SKŘIVÁNEK

Heraldické památky

kostela Panny Marie pod řetězem
Českého velkopřevorství
Maltézských rytířů v Praze

František Skřivánek

Praha 2002

Pojednání o heraldice v řádovém kostele maltézských rytířů v Praze na Malé Straně je separátem z periodika Klubu pro českou heraldiku a genealogii HERALDIKA a GENEALOGIE r.XXXIV /2001,

Ukážka - Sample

Vydal **KLUB PRO ČESKOU HERALDIKU A GENEALOGII**
U Rajské zahrady 20, Praha 3, 130 00, IČO:49276964, Tel/fax: 2 22714283
www.heraldica.cz e-mail: heraldika@ email.cz
Tisk: AMJ Sázavská 4, Praha 2
ISBN 80-902907-1-X
Praha 2002

HERALDICKÉ PAMÁTKY V KOSTELE PANNY MARIE POD ŘETĚZEM ČESKÉHO VELKOPŘEVORSTVÍ MALTÉZSKÝCH RYTÍŘŮ V PRAZE

František Skřivánek

1. Historie řádového kostela
2. Erby ve štuku omítek
3. Erby zavěšené a na oltářích
4. Náhrobníky
6. Závěr

1. Historie řádového kostela

S johanity, nejstarším církevním řádem řeholních bojovníků a špitálních, naše země přišly do styku nepochybně v souvislosti s rokem 1147, kdy přemyslovský panovník Vladislav, teprve ještě jako kníže, toho jména v pořadí II., se s českou vojenskou výpravou účastnil druhé křížové výpravy. I když kníže mohl být v osobním kontaktu s jeho druhým nejstarším představeným, později blahoslaveným Frá Raymondem du Puy¹⁾, nedošlo ještě bezprostředně po jeho návratu do země k zlistinění nějakého základu rytířské řehole. K roku 1146, tedy ještě před vyražením na křížovou výpravu, se vztahuje nejstarší povědomost o johanitském osazení v Mailbergu, tedy v bezprostředním sousedství s přemyslovským Znojmem. Listina rakouského a bavorského markraběte Heinricha II. Jasomirgotta datovaná 15. srpna 1156 již stvrzuje jen skutečnost, že johanité byli na moravsko-rakouském pomezí pevně usazeni²⁾. Tyto události naznačují, že navrátilci z II. křížové výpravy mohli pak být pod vlivem asi početné komunity vysloužilých řeholních rytířů bezprostředně sousedících s přemyslovským teritoriem základem johanitského založení pod pražským hradem. V dosahu knížecího dvora byli v té době z mužských řádů pouze

¹⁾ jednal s ním v Konstantinopoli po neúspěšné bitvě u Dorylea o budoucím tažení Čechů do Svaté země. Při té příležitosti dle soudobého kronikáře obdržel symbolický klíč od nejrozsáhlejšího křížáckého hradu vybudovaném johanity Craku des chevaliers. Mistr Raymond de Puy (hodnost velmistra ještě nebyla zavedena) organizoval prostřednictvím navrátilců do Západoférické části Evropy síť řádových osazení, které vedli rytíři řeholníci za účelem materiálního i lidského zásobování řádu ve Svaté zemi.

²⁾ Dauber, I: 110, 111, 117, 275, MA: St. sig.: XXXIV

břevnovští benediktýni (993) a strahovští premonstráti (1140). Třetí v té době existující řád, cisterciáci měl rozptýlené kláštery mimo mocenská centra³). Frekventované místo pod hradem, kde bylo nutno překonávat řeku si vyžádalo největší tehdejší komunikační „investici“, kterým se stala stavba prvního kamenného mostu, u kterého se později vžilo pojmenování po Juditě Durynské, druhé manželce Vladislava II, (jako krále I.). To byla nejprůhodnější lokalita vlastní jen rytířským řádům⁴). Svě militární objekty, nepravé kláštery, budovali při rušných komunikacích, kde byl soustředěn provoz, kde bylo nutno překonávat vodní toky, průsmyky a v mediteranní oblasti pak rušné přístavy. Svou úlohu zde hrál nejen strategický význam ale i možnost poskytování služeb ozbrojené ochrany migrujícím (symbolicky poutníkům), spojené se špitálnictvím. Johanité pak stejně jako templáři a třetí z nejrozšířenějších rytířských řádů - němečtí rytíři, ještě představovali i záštitu vojenské intervence v zájmu křesťanské víry⁵). Byli také podle kanonického práva nadáni světskou suverenitou, která nepodléhala ani regionálním biskupům ani panovníkům⁶).

Jeví se tedy přirozené, že johanité byli po návratu „intervenčních“ sil Vladislava II. ze Svaté země usazeni právě na předmostí prvního kamenného mostu v zemi, místě významném jak strategicky, tak i ve smyslu obslužném strádajících poutníků. Malostranské městiště ještě v té době neexistovalo a přesto zde bylo započato s budováním na naše poměry honosné basiliky. Byla součástí dvorce, či spíše tvrze obehnané hradbou s nárožními věžemi. Do areálu vedly nejméně tři brány, Jedna z cest vedoucí podle vodního příkopu od Juditiny mostecké věže směrem k úpatí hradčanského opyše. Tedy z dnešní Mostecké ulice tam kde začíná Lázeňská ulička. Druhá pak z další cesty vedoucí rovnoběžně s řekou újezdem zhruba v ose dnešní Karmelitské ulice. I zde probíhal zřejmě vodní příkop asi založený na přirozené erosi rýze opuštěného drobného říčního ramene nebo potůčku tekoucího z terénní sníženiny ve svahu pod hřebenem Strahova. U brány byl zřejmě uvnitř hrazeného areálu založen hřbitov kolem kostelíka zasvěceného svatému Prokopu, jehož románská stavba je doložena ve sklepech domu č.p. 625, který byl v roce 1689 zbourán a na jeho místě postaven pod vedením architekta Francesca Luraga za velkopřevora Frá Ferdinanda Ludvíka Libštejnského z Kolowrat nový barokní kostel, který byl vedle řádové svatyně Pany Marie pod řetězem kostelem farním, podléhajícím johanitské jurisdikci⁷). Třetí bránu, či spíše branku tušíme někde v hradbě ohraničující areál na jihu vůči újezdu pod Petřínem.

³) Sedlec (1142), Plasy (1144), Svaté pole (1150), v souladu se svým posláním kultivace divoké krajiny

⁴) V té době existovali z rytířských řádů vedle johanitů pouze templáři, němečtí rytíři byli založeni mnohem později

⁵) Kláštery byly budovány s určitým odstupem od světského ruchu nebo přímo v divočině. Románské hrady pak na těžko dobytelných a dobře hájitelných zpravidla těžko přístupných terénech.

⁶) Waldstein-Wartenberg Berthold: Die Vasalen Christi, 23-48, Wien etc.1988

⁷) Prameny k jeho historii jsou shrnuty v práci: C.Merhout:Bývalý kostel sv.Prokopa na Malé Straně v Praze, Čas.Spol. přátel starožitností, LX/3:154-165, Praha 1952.

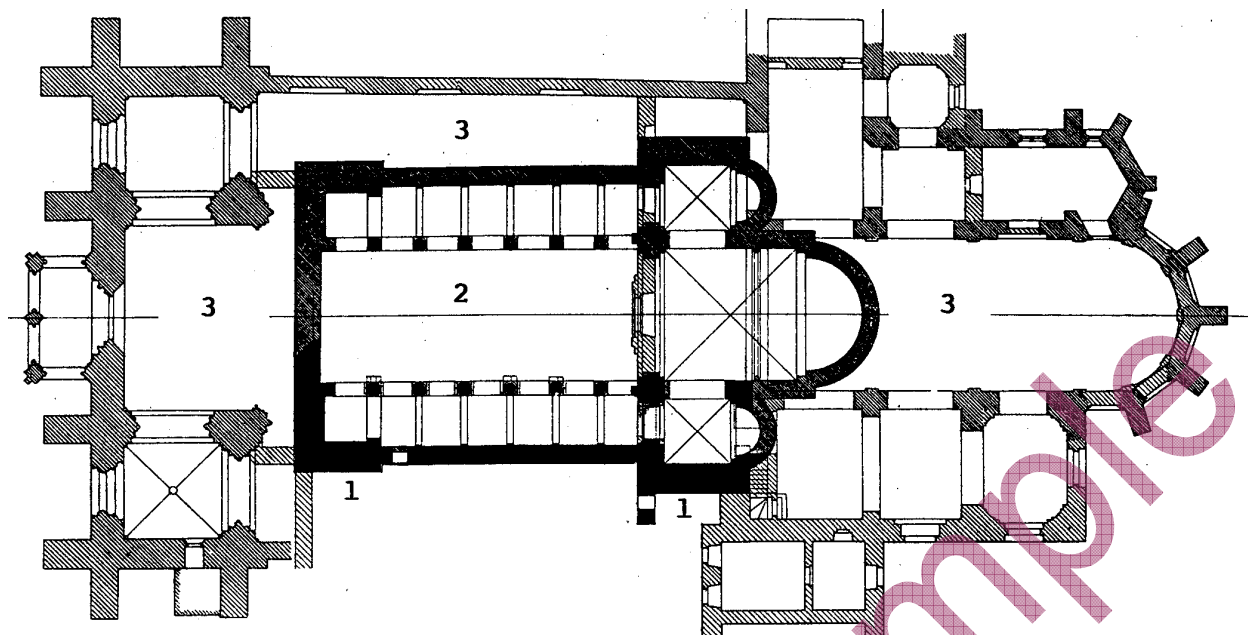
Rok založení basiliky není doložen. Klademe jej však do období návratu českého křižáckého kontingentu v souvislosti s budováním Juditina mostu po roce 1158. Stavba asi trvala dosti dlouho. Její vzhled asi věrně kopíruje basilika stavěná ve stejné době v Tismicích u Českého Brodu, s tím rozdílem, že podle V.Richtera byly věže založeny v základech, ale nedokončeny. Podíleli se na nich asi stejní architekti což nasvědčuje nejen rekonstrukce vzhledu pražské johanitské basiliky uvažovaná podle archeologické dokumentace a dochovaných relikvií románského zdiva, ale i charakteru kamene i způsobu jeho opracování. Z románské stavby se zachoval celý blok zdiva, překlenující půlkruhovou křížovou klenbou na jihozápadě dnešní vstupní části, na východě pak římsa, skládající se z deskového tvaru podloženého obloukem. Jde tedy o dodatečně prolomenou románskou apsidu. To vše je patrné i na kruhce, jejíž stěny na jih a západ jsou prolomeny půlkruhem překlenujícími otvory. V podstřeší je odhaleno hrotité řádkové zdivo, které je zbytkem starého románského štítu, stejně tak jako je zde zachováno torso staré románské obloučkové římsy. Relikt románské zdi se sloupy a oblouky je zachován v prostoru dnešního nádvoří mezi gotickými věžemi a vstupem do kostela. Zeď tvoří jižní stěnu a je součástí severní strany Velkopřevorského paláce. Protější strana, která je jižní stěnou konventního paláce je již posunuta a základy severní stěny lodi románského kostela lze tušit pod povrchem. V hloubce necelých dvou metrů pod současným povrchem nádvoří byly již v roce 1900-1901 zjištěny dvě rovnoběžné řady patek sloupů, které rozdělovaly prostor basiliky na tři lodě. Střídaly se zde oblé sloupy s osmistěnnými, v rozích podkladních desek patek se střídal dekor drápků s listy. V základech je zachována i část mocné průčelní zdi. Představu, že průčelí bylo mezi dvěma věžemi navozuje dochovaný prakticky celý čtvercový základ jižní z nich⁸⁾. Podle V.Richtera však mohly být jen věže projektované, ale k jejich výstavbě nedošlo⁹⁾.

Počátek johanitů v zemích ovládaných nejdříve knížetem pak králem Vladislavem je spojeno se dvěma nejvýznamnějšími osobnostmi tehdejší administrativy. Gervasiusem titulovaným jako probošt vyšehradský a Martinem pišicím se proboštem pražským, kteří zastávali nejvlivnější posty ve službách vladaře. Označovali se za kancléře a podkancléře. Po připsání nemovitostí na malostranském břehu johanitům, které se datuje k letům 1158-1168 se objevují v historii českého velkopřevorství jako jeho zakladatelé a první řádoví představení¹⁰⁾, i když listinné potvrzení se vztahuje k Martinovi až k roku 1181, kdy je titulován

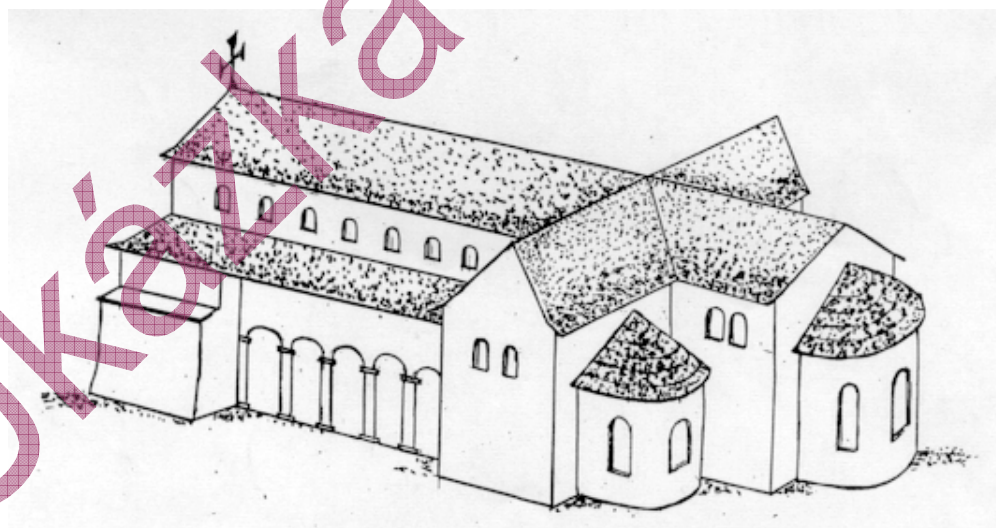
⁸⁾ K.Fiala-A.Podlaha: Zbytky románské stavby v maltézském chrámu na Malé Straně, památky archeologické a místopisné, díl XX, 1902-1903, 183, Praha 1904, M.Vilímková: Urbanistický vývoj území maltézské jurisdikce, Pražský sborník historický 1966, 72-84, Praha 1966, SURPMO (St.úst.pro rekonstrukci pam.měst etc: Architektonicko historický průzkum maltézské jurisdikce etc. Zpráva v archivu 1964,

⁹⁾ V.Richter: Maltézský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně v Praze ve středověku, Památky archeologické, skupina historická, XXXVII, 40-62, Praha 1932,

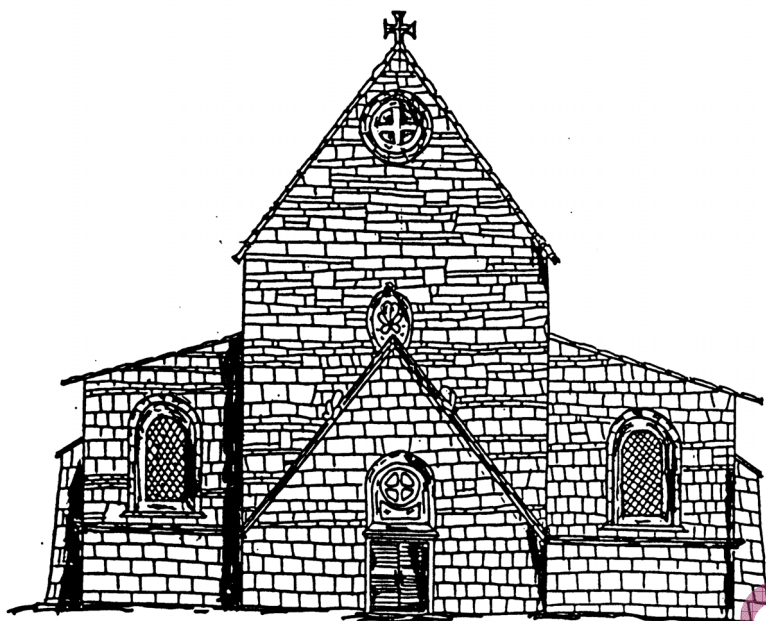
¹⁰⁾ Listiny jsou vlastně dvě a nejsou datované. Jejich znění- viz Friedrich, CDB I, 245. Problému komu byly původně určeny a kdy byly vydány byla věnována pozornost ve více než stovce publikací rozebírajících ze všech stran údaje kronikářů, znění listin a historické souvislosti té doby. Důkladnou analýzu opřenou o přesnou citaci pramenů provedl M.Skopal v r. 1993. Dospěl k názoru, že listiny byly vydány v období od podzimu 1168 do jara 1169.(Michael Skopal: Založení komendy johanitů na Malé Straně, Pražský sborník historický, XXVI:7-37, Praha 1993.)

*Půdorysy románské a gotické etapy výstavby kostela Panny Marie pod řetězem
 1. dochované základy románské basiliky, 2. předpokládaný půdorys celé románské
 stavby, 3. půdorys základů gotické stavby. (Podle K. Fialy 1907 a V. Richtera 1932)*

*Rekonstrukce podoby románské basiliky johanitů sestavené podle dochovaných
 základů a pozůstatků zdiva v gotické stavbě (F. Skřivánek 1990)*

Předpokládané průčelí basiliky dokončené na konci 12.století. (F.Skrivánek 1990)

Nedokončené gotické průčelí přestavěného řádového kostela johanitů, tak jak se dochovalo z konce 13.století. (Theodor Pische 1983)